

ספר הכוזרי – חשיפת מימד חדש ה"עניין האלוקי" בעולם

היהדות תופעה ייחודית – הוכחה ל"מימד עליון" בעולם

בספר הכוזרי מבקש ריה"ל להציג לקורא, מבט חדש ושונה על ההויה כולה, על עולם ומלואו. עמדתו הבסיסית של ריה"ל אינה מתייחסת לפרט כזה או אחר במחשבת ישראל, אף לא ליהדות בכלל. ריה"ל טוען שכל המושגים המוחשיים והשכליים שיש לנו על עולם ומלואו הם רק גילוי חלקי שלו. הוא מצביע על **מימד נוסף**, סמוי מהחוש ומהשכל. ריה"ל מבקש לחשוף מימד זה, להוכיח את קיומו ולהסביר מדוע לא כולם מכירים אותו.

בתחילת הספר מתעורר רושם שזהו ספר "פולמוס" – ויכוח והגנה על עמדת היהדות כנגד עמדות הפילוסופיה, הנצרות והאיסלאם. רושם זה נוצר בטעות בגלל סיפור הרקע: מלך כוזר נפגש עם נציגי דרכים שונות בחיפוש אחר אמונת האמת. כך נפרשות מספר דעות, ומצטייר מעין ויכוח, אבל בסיום שלב זה מתבררת המטרה העיונית: להציג את היהדות על רקע הפילוסופיה, הנצרות והאיסלאם, ולהראות שרק היהדות היא ההוכחה האמיתית לקשר של האלקות עם העולם! כך משתלבת הפתיחה במגמת הספר – לשכנע ביתרונה של היהדות עיני הצגתה כתופעה ייחודית בעולם כולו ומקור המונותאיזם.

מבחינה דידקטית מבין המחבר שיקשה עליו להביא את הקורא להסכמה מיידית עם רעיון כל כך מקורי. לכן הוא מציג את חידושו בהדרגה: תחילה – העובדות, תיאור היהדות, כאשר בכל נושא מודגש הייחוד היהודי והשוני מאמונות ודתות אחרות. הקורא מבין שבכל עניין, עם ישראל שונה מכל עם: באמונתו, בתולדתו, במצוותיו, במחויבותו למולדתו, בעבודת מקדשו, בחסידותו בתפילתו, במשפטיו וחוקיו – כל אלו נדונים במאמרים הראשון, השני והשלישי.

יכולת ההכרה הייחודית

במאמר הרביעי, לאחר שהקורא חש שיש בעם ישראל משהו שונה ומיוחד, נכנס ריה"ל לעומק העניין. נקודת המוצא – ההכרה. היכולת האנושית לדעת את הסביבה כדי לתפקד בה. לכך משמשים החושים והשכל. את איסוף המידע – "מקרה" בלשון ריה"ל – הקשר הבסיסי עם הסביבה, יוצרים באמצעות החושים. קולטים: מראות, קולות, ריחות, טעמים ומגעים בעזרת חמשת החושים².

1. בפתיחה מראה ריה"ל שהפילוסוף אינו מצדד כלל בדעה שיש לאלוקות קשר ישיר עם העולם (א; א). הנצרות (א; ד) והאיסלאם (א; ט) – שתי הדתות הגדולות, אכן רואות רק בהיסטוריה היהודית, כפי שהיא מצטיירת בסיפורי התנ"ך (ומקביליו בקוראן) את ההוכחה למעורבות אלוהית בארץ. מבחינה זו הן מודות שרק ביהדות התבטאה התופעה האלוהית בעולם. לכן הכוזרי, בסכמו את המפגש עם שלושתן, קובע לגבי היהודים: "רואה אני כי הם ההוכחה לדבר כי אכן יש לאלוק תורה בארץ" (א; פ).
2. "החושים משיגים בכל מוחש רק את מקורו לא את מהותו...", "הרי שלא ניתן לחושים כוח להכרת מהות הדברים יש להם רק הכוח להכרת המקרים החלים בדברים..." (ד; ג).

לאחר קליטת החוש מעניק השכל פרשנות ומשמעות לנתוני החושים – **"מהות"** בלשון ריה"ל³. תמונת העולם של האדם – תפיסתו את מהות הדברים נוצרת כסיכום פעולת השכל על גבי נתוני החושים.

מי שנעדר יכולת תפקוד של חוש מסויים, בוודאי לא יוכל לקלוט סוג של תופעות – **"מקרים"** – בעולמו, כך גם תפיסתו את המהות תהיה שונה. אדם חרש, למשל, לא יחוה כלל את תחושת הקול, הדיבור, הצליל וכו'. אין זו אשמתו, אך בגלל המום שלו הוא חסר מימד מסויים של תופעות טבע, לפיכך גם **דעתו** תהיה שעולמו הוא עולם דממה.

ריה"ל טוען לקיומו של **"מימד"** תקשורת מסויים – **תקשורת רוחנית על שכלית**. ה**"מימד"** אותו מבקש ריה"ל לחשוף, סמוי מרוב האנשים בגלל שהם **"בעלי מום"**. חסר להם ה**"חוש"** שבאמצעותו ניתן לקלוט רשמים מאותו **"מימד"**. לכן, מבחינה זו חיים רוב האנשים ב**"עולם דממה"**, אינם מסוגלים כלל להתרשם מה**"מקרים"** – התופעות של אותו מימד, לכן גם אינם מכירים בקיומו. ההבדל הגדול שבין ישראל לעמים הוא במבנה ה**"טבעי"**⁴.

לישראל יש חוק הקולט את המימד האלוקי⁵ – הוא ירושה להם עוד מאדם הראשון⁶. לשאר העמים אין חוש כזה, הם נדונו לחיות מבלי כל יכולת לחוות מימד זה. כך מובנת התופעה – המוזרה לכאורה – של הבדלי עוצמה בגילויי האלוקות בעולם. עתה מתברר שההבדל אינו בהופעה האלוקית בעולם, אלא ביכולת הקליטה של בני האדם⁷.

3. "הרי שמה שאתה אומר עליו כי מלך הוא – לפי משפט השכל אתה אומר זאת..." "הרי שלא ניתן לחושים כוח להכרת מהות הדברים יש להם רק הכוח להכרת המקרים החלים בדברים, וממקרים אלו יביא השכל ראיות על מהות הדברים ועל סיבתם..." (ד; ג).
4. לא לחינם מתאר החבר את ההדרגה בבריאה: "הלא תודה כי העניין הטבעי... נתייחדו בו הצמחים... ובעניין הנפשי... נתייחדו כל בעלי החיים... ואילו האדם נתייחד מכל בעל החיים בעניין השכלי... ומה היא מדרגה למעלה מזה? – אם ישנה במציאות, אלוקית מלאכית היא..." (א; לא-מג).
- כאן מודגשת העובדה שאין זו טענה רעיונית, אלא שיש בממשות הישראלית יכולת גופנית ייחודית, המתבטאת ב**"עין"** הרוחנית.
5. הדברים מוצגים בהדגשת הדמיון שבין ה**"מערך הטבעי"** ובין המערך של **"בחירי ברואיו"**, ה**"חוש החיצוני"** הקיים אצל כל אדם וה**"חוש הפנימי"** – הייחודי:
"וכשם **שקבע... בדקות רבה** את היחס הזה בין החוש החיצוני ובין המוחש הגשמי.
כך **קבע בדקות רבה** יחס בין החוש הפנימי ובין העניין הבלתי גשמי.
שכן נתן לבחירי ברואיו **עין פנימית** הרואה את כל הדברים כמו שהם בהוויתם הבלתי משתנית, ואילו השכל מביא מן הדברים הבודדים ראיות על מהותם ועיקרם. מי שנתן מבריאתו בעין כזאת הוא הפקח באמת וחזק רואה את שאר האנשים כעיוורים שעליו להנחותם ולהדריכם" (ד; ג).
6. "הירושה בקרב צאצאי אדם הראשון... עד שבאו בני יעקב, שכולם היו סגולה וגרעין, ונבדלו משאר בני אדם בתכונות אלוקיות שעשאום כאילו לבני מין אחר מלאכי. כולם מבקשים דרגת נבואה ורבים מהם מגיעים אליה, ואף מי שלא הגיע אליה היה קרוב אליה במעשים רצויים... ובהתקרבות אל הנביאים. ודע כי כל המתקרב אל נביא תתחדש לו רוחניות בשעת ההתקרבות אליו ושמיעת דבריו האלוקיים – אותה שעה הוא נבדל משאר בני מין האדם בזך נפשו ובהשתוקקותה אל הדרגות ההן ובדבקותה בעוה ובטהרה" (א; כג).
7. "והנה לאור הכללי דומה שם 'אלוקים'... ולאור החודר דומה שם 'ה' – שם מסויים ומיוחד המורה על היחס אשר בין האלוך לבין ברואיו השלמים ביותר על פני האדמה... הנפשות ההן – מקור מחצבתן... באדם הראשון... וממנו נמשכה הסגולה. היא לב הפרי דור אחר דור, ואילו המון בני העולם הזה, פרט לאנשי הסגולה, הם בבחינת קליפות, עלים, סיבים וכדומה...
והנה הרעיון הכלול בשם 'אלוקים' לא יכתישנו כל בעל שכל, ואין ההכחשה חלה כי אם על שם 'ה' – כי הנבואה נראית תמוהה ונדירה..." (ד; טו).

המחשת התמודדות העמים עם ה"חרשות" הרוחנית

מי שאינם ישראל דומים לחרש החי בעולם של אנשים שומעים. הוא יכול להתרשם שיש משהו שאינו קולט. אם, לדוגמה, יתארח באולם ריקודים, יווכח באמצעות חוש הראיה שיש קשר מסויים בין הנעשה על בימת התזמורת ובין הנעשה ברחבת הריקודים. יכול להתעורר בו חשד שמא בגלל מום שבו אין הוא יכול לעמוד על הנעשה במקום. מתוך מצב מביך זה באות בחשבון תגובות שונות והן תלויות במידה רבה באופיו של החרש⁸. אם הוא **גאוותן**, ינסה לתת הסבר הגיוני. ודאי הסבר זה יהיה דחוק למדי, אך בשביל לשמור על האמונה שאין דבר נשגב ממנה יעדיף החרש את ההסבר הזה על פני ההודאה בחולשתו.

אם הוא **ילדותי**, ינסה להתקרב לתזמורת, לחוש את פעולתה בחושים הפעילים שלו: יתבונן במנגנים, אולי גם יריח אותם.

אם הוא **בוגר יותר**, ואף מבין שכנראה הרוקדים קולטים משהו נעלה מכומר קליטתו, הוא ינסה **לחקות** את תנועת הרוקדים, לרקוד כמותם, ואם יתלהב מאוד יוסיף לריקוד גם שינויים לטעמו, למרות שאלו לא בדיוק הולמים את המנגינה והקצב, הוא לא יבין זאת בגלל חרשותו.

אם הוא מאוד **ישר** עם עצמו, יודה שיש בו מום כלשהו. יבין שכנראה קיימות בעולם תופעות שהן מעל החושים שלו. אדם כזה יבקש מאחד הרוקדים השומעים לאחוז בו היטב בידו, להוליכו ולהדריכו עד כמה שאפשר, כדי שיוכל לרקוד. אמנם לעולם לא יוכל איש זה לשמוע, אבל אפשר שחדוות הרוקדים בכל זאת תדבק בו במשהו.

סיפור החרש באולם הריקודים הוא סיפור המין האנושי: בעולם ישנו מימד אלוקי שבני אדם רגילים אינם מסוגלים לקלוט. רוב האנשים חשים את ה"הד" של התופעות – כאותו חרש המתבונן בתזמורת ובמנגנים. מכאן באות תגובות שונות:

הפילוסופים – כמו הגאוותן – משערים בשכלם ומציירים רק עולם ההולם את תפיסתם⁹.

עובדי האלילים – כמו הילדותי – מנסים להשפיע על מימד זה בפעולות שונות שהם נוקטים אם כי בוודאי אין בכך ממש¹⁰.

8. ריה"ל ממחיש את דבריו מתוך השוואת העניין ליכולת של "איש-האור-החודר" לעקוב אחרי השמש – מה שנמנע מ"אנשי-האור-הכללי": "למה הדבר דומה? כאילו רק איש יחיד רואה את השמש... (ד; טו). הוא מעדיף להשתמש במשל מחוש הראיה מפני שהדבר משתלב במכלול הדימויים שלו: את האלוקות המשפיעה בעולם – לשמש המאירה, ואת הנבואה ליכולת ראייה רגישה יותר, כפי שהדבר מתבטא כאן בתיאור של דרגות קליטת האור והשפעת השמש על יכוליו של "האיש-הרואה-את-השמש". אני בחרתי בהמחשה מחוש השמיעה לפי שהיא מדגישה יותר את ההבדל בתגובות של ה"חרשים" השונים.

9. "אכן הפילוסופים, אם אמנם רחקו כל הרוחק הזה מהשגת האלוהי לפי הנבואה. אין להאשים על כך, כי אל חכמת האלוקות לא היה להם מבוא כי אם דרך ההקש הגיוני..." (ד; ג). "...ההקש מראה רק זאת: כי חובה היא לרומם את האלוהי כל שעה שאין הדבר מזיק ואין סובלים צער עליו. אין להאשים אפוא את אריסטו על הלגלוג שלגלג על טקסי עבודת האלוהי, מאחר שהוא מסופק אם האלוהי יודע בזה" (ד; טו).

10. "...בשומעם כי כל הדורות מאדם עד בני ישראל נראו אליהם אותות עליונים בשעה שהקריבו קרבנות ובחושבם כי מקור האותות בעיון ובחקירה וכי הנביאים לא היו כי אם חכמים מחוכמים אשר הגיעו לפלאים ההם בהגיונם, קיוו כי יחשבו גם הם להקריב קרבנות בזמנים קבועים ובמעמד ידוע של מערכות כוכבים, לפי מה שהגיעו אליו בסברתם ויוסיפו מדעתם מעשי טקסים והקטרת קטורת..." (ג; ג). רעיון זה מומחש במשל: "יסכל שחדר לתוך אוצר התרופות של רופא..." (א; ט).

הנוצרים והמוסלמים – כמו הבוגר – מחקים את דרכה של היהדות מתוך הכרה שזו הייתה הדרך היחידה שפעלה מתוך מעורבות אמיתית באותו מימד נשגב¹¹.
מלך כוזר – כאדם אמיתי וישר – מבין שיש מימד אלוקי שהוא, הגוי, לא מסוגל לחוש, ועם זאת הוא יעשה את מירב המאמצים להתקרב לעולם זה על פי עצת החבר המדריך אותו¹².

תנאי מימוש תורשתי – בן ישראל

בדיון על אמונת ישראל מודגש המרחק מהפילוסופיה השכלתנית¹³. "משל מלך הודו" מדגיש את ערך האמת של היהדות שלא מתבססת על ספקולציות מטאפיזיות אלא על **דאות חושית**. המאמין הישראלי, בניגוד לנכרי, אינו מבקש להתבסס על שיקולים שכליים. השימוש בשכל נדרש לגוים בגלל העדר יכולת רוחנית יותר, בגלל ה"חרשות" שלהם.

ישראל, שהם מסוגלים ל"חוש" את המימד האלוקי בעולם, אינם צריכים השערות שכליות, הם חשים את המציאות האלוקית ואין לה דאות מוצקה מזו¹⁴. למעלה זו של "חוש" אלוקים יש ביטוי לאומי-היסטורי: התגלות, ניסים, תורה, מצוות אלוקיות

11. בפתח הספר בדבריו לכוזרי מודה הנוצרי: "...הוא שכן כבוד בקרב ציבור אחד אשר בו בחר... מאמין אני בכל מה שסופר על כל אלה בתורה ובספרי דברי הימים לבני ישראל" (א; ד). גם המוסלמי מודה: "והלא ספרנו מלא ספורים על משה ע"ה ועל בני ישראל... כל אשר עשה האלוך... ואשר דבר עם משה בהר סיני..." (א; ט).

החיקוי החיצוני ממנו נוצר הדמיון בין היהדות מחד, והנצרות והאיסלאם מאידך, נדון לשלילה ולחיוב: לשלילה, מכיוון שאין לדתות אלו את הפנימיות שהיא מהות היהדות – **היכולת להתחבר לעליונים**. תופעה זו של דמיון חיצוני ושוני **מהותי** פנימי מומחשת בדמיון החיצוני בלבד בין היצור החי וכפילו המגולף באבן: "...טובות הן מן הגופות המגולפות מאבני שיש... מעולם לא היתה בהן רוח חיים ולא יתכן כי תשכון בהן..." (ב; ל). ובהמשך מסביר: "...האומות המתות, אשר נסו לחקות את האומה החיה גם בניחן הקימו בתים לאלוה, אך בבתים ההם לא נגלה אות מאת האלוך..." (ב; לב). קרבתן הגדולה של דתות אלו ליהדות נדונה גם לחיוב בזכות אמונתן באל אחד ובעוד מספר עקרונות אמת. מבחינה זו יש בכך הכנה לקראת התקופה שבה כל האומות יאמינו בדרך האמיתית: "הנה כך הוא הדבר בדת משה: כל דת שבאה אחריה משתנה לאמיתו של דבר להיות כמוה, אם כי למראית עין תתרחק ממנה. הדתות האלה הן אפוא רק הכנה והקדמה למשיח המיוחל..." (ד; כג) – בהסבר למשל "גרגיר הזרע".

12. "ויילכו שניהם יחדיו המלך והוזיר... קבלו עליהם את דת ישראל... ואז קראו לחכמים יהודים מארצות רבות... ועם זה אהבו את תורת ישראל... והמלך בבואו ללמוד את התורה ואת ספרי הנביאים, עשה לו את החבר ההוא לרב והיה שואל ממנו שאלות..." (ב; א).

13. הדבר מודגש מבחינה ספרותית בכעס של הכוזרי על החבר אשר ענה לו ללא הגיון: "לא חינוס החלטתי בראשונה לא לשאול את היהודים... כי דלותם לא הניחה להם מידה טובה... וכי לא היה להם לאמור... בהם יאמין כל בעל דת..." (א; יב). כך מתחדד השוני הרב שבין עמדת היהודי לעמדת קודמיו. החבר מגיב על כך מיד: "מה שאתה אומר נכון הוא בנוגע לדת המיוסדת על ההגיון..." (א; יג). כאן כבר יותר מרמז לייחודה **העל שכלי** של אמונת ישראל.

העניין מודגש שוב בדיון על יצירת הדתות: "בדרך כזו תקומנה אמנם ותולדנה החוקות המיוסדות על השכל שהותחלו על ידי בן אדם... לא כן החוקה שמקורה באלוה: זו קמה פתאום, נאמר לה: הוי – ותהי – ממש כבבריאית העולם" (א; פא). בתיאור זה מודגש ההבדל בין הדתות שהן **פרי יצירה אנושית** לבין היהדות שהיא **יצירה אלוקית** ועל כן בואה לעולם היה בבריאיה! זהו הכינוי ההולם יצירה אלוקית. "אך עניין שם 'הי' לא ישיגהו ההיקש ההגיוני ואין עליו עדות כי אם מן הראיה הנבואית ההיא... וכל אדם בשעה שיעזרהו האלוה ויישירהו אל דבר מה... אותה שעה יסורו מלב האדם הספקות שהיו לו לפני זה בעניין ה'אלוהים' וילעג לכל ההיקשים ההגיוניים אשר בעזרתם היה מנסה להגיע אל ידיעת האלוה... ואז יגיע למדרגת עובד האלוה מתוך אהבה, המוכן למסור נפשו על אהבתו..." (ד; טו).

והשגחה קרובה¹⁵. מהיחוד ההיסטורי מתבקשת המסקנה: "לפי זה אין תורתכם מחייבת כי אם אתכם בלבד"¹⁶ רק עם ישראל מתחייב בתורה בגלל מדרגת הוויתו הנעלית מכל המין האנושי¹⁷. המקור לכך – עקרון "הגרעין והקליפה"¹⁸: אדם הראשון נברא במעלה על-אנושית, מעלה זו הוקנתה רק לחלק מצאצאיו. רוב הצאצאים לא זכו למעלה זו וכך במשך השנים נוצרו שתי קבוצות אוכלוסייה בעולם: כלל האנושות = "הקליפה", וצאצאיו הנבחרים של אדה"ר, הם צאצאי אברהם יצחק ויעקב, כלל ישראל = "הגרעין". זאת גם הסיבה לכך שמעלתו של יהודי אינה מוקנית לאדם מכוח ההשקפה או ההזדהות שלו אלא בתולדה הביולוגית שלו: "מי שנלווה עלינו מן האומות כיחיד יבואהו מן הטוב אשר ייטיב עמנו האלוק אבל שוה לא ישוה אלינו"¹⁹. אפילו גוי שהתגייר כהלכה ומקיים כל המצוות במסירות והקפדה גמורה, לא יכול להתנבא! מכיוון שהנבואה מבוססת כולה על החוש היהודי הייחודי המעביר ליהודי רשמים מהמימד האלוקי שבעולם²⁰.

עצמתו ויתרונו של עם ישראל מתבטא גם בנצחיות קיומו וגם במחירה הגבוהה: על חטאיו יכפר ביסורים קשים מכל עם, אבל מכוח זה יזכה לקיום נצחי. ריה"ל ממחיש זאת במשל: "כי ישראל באמות הם בבחינת הלב באברים, שהוא כבד חלאים מכולם ורב בריאות מכולם"²¹.

תנאי מימוש גאוגרפי – ארץ ישראל

מבחינתו של ריה"ל, כאמור, לכל מי שנולד כיהודי ישנו החוש המיוחד המסוגל לקלוט רשמים אלוקיים. אבל יש תנאים נוספים ודרישות הכשרה כדי שאפשר יהיה להתרשם באמצעות חוש זה מהמימדים האלוקיים בעולם. כאן נכנסים המושגים: "ארץ ישראל" ו"חסיד": מימוש היכולת החושית אפשרי אך ורק בארץ ישראל. באותה מידה שרק אדם מישראל מבין כל בני האדם מסוגל לקלוט את העניין האלוקי וזאת בגלל "סגולתו", כך גם הארץ הזאת "מסוגלת" להשפיע את העניין האלוקי מבין כל הארצות²². מכאן מובן המקום המרכזי של הארץ בעולם הערכים של ריה"ל – עד כדי כך שהוא מסיים ספרו בציון העובדה שהוא עולה לארץ על אף הסכנה הגדולה שבדבר!

15. א; יט-כה.

16. א; כו.

17. א; לא-מג.

18. עם ישראל כ"גרעין" בעקרון "הגרעין והקליפה" מוצג באופן הרחב ביותר ב"א; צה. ה"גרעין" שמר גם על התאריך העברי, הכרונולוגיה מבריאת העולם (א; מז). ה"גרעין" שמר גם על השפה העברית האלוקית שבה נברא העולם (ב; סח; א; מט). ה"גרעין" שומר על זיקה מיוחדת לארץ ישראל – הארץ הנבחרת (ב; יד).

19. א; כז.

20. "...הוא ישראל אמיתי, ומותר לו לצפות להדבקות בעניין האלוקי, הדבק רק ב"בני ישראל" מבין כל האומות". ג; יז.

"אך גם אחרי אשר קיבל כל אלה לא ישווה הגר לבן ישראל מלידה כי בן ישראל רק הוא ראוי לנבואה ואילו הגרים תכלית אפשרותם בקבלם מבני ישראל את תורתם להיות לחסידים וחכמים אך לא לנביאים" א; קטו.

21. ב; לה-מד. בסיום מודגש: "המכאובים הבאים עלינו משמשים יסוד לחזק אמונתנו..." (שם מד).

22. "והנה המעלה המיוחדת באה ראשונה לעם אשר הוא הסגולה והגרעין... ואחרי זה יש גם לארץ חלק במעלה הזאת... אין עם הסגולה יכול להדבק בעניין האלוקי כי אם בארץ הזאת" – לאחר "משל הכרם" ב; יב. בתוך הדיון המפורט והרחב על ערכה וחשיבותה (ב; ט-כד).

תנאי מימוש אישי – חסידות

האדם המעוניין לממש יכולת זו צריך גם הכשרה אישית מיוחדת: זו מתוארת בדיון על החסיד. לא נדרש מאמץ שכלי – התעלות הרוח אינה תלויה בשכל; כבסיס, נדרשת דווקא שליטה מוסרית גבוהה²³, זו המאפשרת התמודדות נכונה עם ההטרדות החומריות²⁴. מכאן צריך החסיד להתאמץ ולפעול בכל כוחו – באמונה רבה, בשאיפה גדולה וברצון חזק, להתקרב למימד האלוקי גם אם טרם זכה לחוש אותו²⁵. יש לכך גם **ביטוי מעשי – מצוות המסייעות** לכך²⁶. המאמץ של האדם אמור לחדד את הכושר החושי שלו, לחשוף בפניו את אט את המימד האלוקי הנכסף²⁷, עד שיממש את היכולת החושית הנוגעת אליו: החסיד מתקדם עד שזוכה ל"בית קול"²⁸ ואם ממשיך להתעלות יכול להגיע גם למדרגת נבואה.

תנאי מימוש לאומי – אחדות העם בעבודת המקדש

התורה ומצוותיה אשר נותנות את המסגרת ל**יחיד** המתעלה – החסיד, נועדו בעיקר ליצור מסגרת וכלים להתעלות **לאומית** כוללת. ריה"ל ממחיש זאת בסיכום הדיון על חשיבות ארץ ישראל. שיא השגב מצטייר אצלו במעמד התכנסות העם כולו כאשר כל ה"קדושות" מצטרפות וכל מאפייני ה"מימד האלוקי" בארץ מתחברים במעמד אחד:

23. "החסיד הוא המושל, שהרי כל חושיו וכוחותיו, הנפשיים הגופניים, סרים אל משמעתו... ולאחר שעשה החסיד לכל אחד מאלה כל צרכו, ונתן לכוחות הטבעיים מנוחה ושינה במידה מספקת, ולחיוניים ערות ותנועה די צרכם לשם פעולה בענייני העולם הזה, הוא קורא לעדתו זו (כאשר יקרא המושל הנערץ לחילו הנשמע לו) כי תבוא לעזרתו במאמציו להדבק במדרגה שלמעלה מזו שהשיג: במדרגה האלוקית, העומדת למעלה מן המדרגה השכלית..." (ג; ה).
24. יש להעניק לגוף את צרכיו, אלא שע"פ עקרון המושל בצדק יש לווסת בין הצרכים הגופניים ובין המטרות הרוחניות "בדרך זו תהיה שעת התפילה לחסיד כגרעין הזמן ופריו ושאר השעות תהיינה לו כדרכים המוליכות אל שעה זו, שלבואה הוא מצפה, כי על ידה הוא מדמה אל העצמים הרוחניים ומתרחק מן הבהמיים... כך יהיה לו יום השבת לפרי השבוע, כי יום זה מזומן להדבקות בעניין האלוקי. והנה ערך כל אלה לנפש כערך המזון לגוף שכן תפילת האדם טובה לנפשו כשם שהמזון תועלת לגופו... בשעת התפילה מטוהר האדם את נפשו מכל מה שעבר עליה בינתיים ומכין אותה לקראת העתיד" (ג; ה).
25. "יסדר לו החסיד את העיקרים אשר בהם תשלם האמונה היהודית... אדם המודה בכל אלה מתוך הכרה גמורה הוא ישראל אמיתי, ומותר לו לצפות להדבקות בעניין האלוקי, הדבק רק ביני ישראל מבין כל האומות" (ג; ז).
- "כך יראה עצמו תמיד כאילו השכינה עמו והמלאכים מתחברים אליו אמנם לפי שעה רק בכת..." (ג; יא).
26. "וכן קושר החסיד את מחשבתו בעניין האלוקי על ידי אותות שונים, הלא הם המצוות... תפילין... ציצית..." (ג; יא).
27. "כי העניין האלוקי כאילו עומד ומצפה למי שראוי לו – כגון הנביאים והחסידים – לחול בו ולהיות לו לאלוקים..." (ב; יד).
- "כי העניין האלוקי אינו חל על אדם כי אם לפי הכנת האדם – אם מעט מעט ואם הרבה הרבה..." (ב; כד).
28. "...כשיתחזק בחסידות וימצא במקום הראוי שתשרה בו ה"שכינה", יתחברו אליו המלאכים בפועל ויראם עין בעין שזוהי מדרגה אחת מתחת למדרגת הנבואה (בדרך זו היו טובי ה"חכמים" שבי"ב שני רואים צורות ושומעים 'בת קול' – והיא מדרגת החסידים אשר למעלה ממנה רק מדרגת הנביאים)" (ג; יא).

- א. עס — "מה תאמר אפוא לעם הסגולה אשר זכה לשם 'עס'?"
 ב. ארץ — בארץ המיוחדת, הנקראת "נחלת ה'?"
 ג. זמן — ומה תאמר למועדי העם הזה אשר ניתנו לו מאת האלוק בעצמו... אשר על כן נקראו חגי העם הזה "מועדי ה'?"
 ד. חוק — במועדים האלה שמר העם על מצוות טהרה,
 ה. דיבור — ועל תפילות ועל עוד עבודות ומעשים,
 ו. מעשה — אשר אף הם נקבע שיעורם מאת האלוק, ועל כן נודעו בשם "מלאכת ה'" ו"עבודת ה'".

תוצאה — (אמר הכוזרי): אכן, עם הנוהג מנהג כזה ראוי להגלות בקרבו "כבוד ה'".²⁹ המימד האלוקי המיוחד מתבטא בכל תחום: העם הוא "סגולה", הארץ היא "מיוחדת", הזמנים "ניתנו מאת האלוק", החוקים "דיבורים ומעשים" נקבע שיעורם מאת האלוק. בהצטרף כולם יחד זוכה העם להתבדל משאר העולם "להגלות בקרבו כבוד ה'" — כך עובר העם תהליך התעלות דומה לזה של היחיד — החסיד: לצאת ממימדי הקיום הטבעיים-אנושיים-ארציים ולהתקשר למימד האלוקי העל טבעי.³⁰

מציאות זו היא שיא השאיפה הישראלית, והשגתה אינה נופלת מהזכות לחיי העוה"ב. הרי שם, לאחר ניתוקה מהגוף זוכה הנשמה לקרבת אלוקים. אם כן העיקר הוא קרבת אלוקים. אין דבר נשגב מכך. סגולתו של הישראלי היא ביכולתו להגיע לכך גם כשהוא עדיין בהווה הארצית נוכחית — נשמה וגוף יחד.³¹ השאיפה הלאומית הישראלית אינה אגוצנטרית. סגולת ישראל עתידה להביא ברכה לעולם כולו: כי "על ידי זיכוכנו אנו ידבק העניין האלוקי בעולם...".³² לעת עתה נערכות רק ההכנות לכך, אבל המשיח יגשים מגמה זו: "הדתות האלה הן אפוא רק הכנה והקדמה למשיח המיוחד, אשר הוא הפרי ובאחרית הימים, בהודותו בו, תהיינה הן פריז והיה העץ כולו אחד".

29. ב; טז-יז.
 30. "...יעודנו הם — כי נדבק בעניין האלוקי על ידי הנבואה וכל הקרוב לה, וכי יתחבר העניין האלוקי בנו...".
 "...ויהיה מנהג הטבע נוהג בכל העולם כולו אך לא בכס... ובוה תדעו כי ענייכם נוהג לא לפי חוקי הטבע... אז תדעו כי ענייכם מונהג על ידי דבר העומד למעלה מן החוק הטבעי..." (א; קט).
 31. העניין מוצג בהרחבה באמצעות "משל... לחברים שחנתה שיירתם במדבר..." ובסיכומי: "מעתה לא שאל איש: מה העבודה הזאת לנו? הסיבה היתה ברורה לעין כל: להדבק במלך! כי הדבקות בו היא האושר" (א; קט).
 "כל המתפלל להדבק באור האלוקי בעודנו בחיים, ואף לראות את האור הזה בעיניו... — והלא אין לו לאדם קרבת אלוקים גדולה מזו... כי מי שדבקה נפשו בעניין האלוקי בעודנה נתונה במקרי הגוף... — אין ספק כי תדבק בו לאחר שנפרדה מן הגוף ועזבה את הכלים המגושמים" (ג; כ). בהמשך להבהרת העניין מביא: "משל לאדם שבא לפני המלך..." (ג; כא).
 32. ב; מד.
 33. ד; כג.